

УДК: 336.226.12

ЗЕЛЕНЕ ОПОДАТКУВАННЯ У СИСТЕМІ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

А. А. Славкова,

*Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана,
slavkova.a@kneu.edu.ua*

Зелене оподаткування у системі післявоєнного відновлення України є надзвичайно актуальним інструментом, здатним забезпечити баланс між економічною реабілітацією та екологічною безпекою. Повномасштабна війна завдала колосальної шкоди довкіллю: знищення промислових об'єктів, забруднення ґрунтів, води та повітря, порушення екосистем – усе це потребує не лише відновлення, а й переосмислення підходів до розвитку. У цих умовах зелене оподаткування виступає не лише джерелом бюджетних надходжень, але й важелем трансформації економіки в напрямі сталого розвитку, що базується на екологічно чистих технологіях і зменшенні антропогенного навантаження.

Сутність зеленого оподаткування полягає у стягненні платежів з юридичних та фізичних осіб за забруднення довкілля або використання природних ресурсів, що здійснюється пропорційно до обсягів негативного впливу на природу. Це можуть бути податки на викиди шкідливих речовин, збори за скиди у водне середовище, плата за розміщення відходів тощо [1, с. 403]. Така система виконує дві ключові функції: фіскальну – забезпечує фінансування екологічних програм, та регуляторну – стимулює підприємства й громадян до екологічно відповідальної поведінки, наприклад шляхом впровадження технологій зі зменшеним вуглецевим слідом. У післявоєнний період, коли Україна має шанс «перезапустити» багато економічних галузей, саме зелене оподаткування здатне задати вектор модернізації, спрямований на відмову від застарілих екологічно шкідливих практик.

З огляду на значні екологічні збитки, спричинені війною, а також потребу у відновленні інфраструктури з урахуванням екологічних вимог, роль зеленого (екологічного) податку набуває нового змісту. Аналіз динаміки надходжень екологічного податку впродовж 2020-2024 років демонструє неоднозначні тенденції, які свідчать про складність і фрагментарність підходів до формування ефективної системи зеленого оподаткування в Україні. У 2020 році надходження від екологічного податку становили 5397 млн грн, а вже у 2021 році відбулося зростання на 10,97% – до 5989 млн грн, що зумовлено покращенням загального економічного середовища, відновленням ділової активності після пандемії COVID-19, а також частковим посиленням податкового контролю [2]. Проте вже у 2022 році обсяг надходжень зменшився на 18,23% – до 4897 млн грн, що є прямим наслідком повномасштабного вторгнення на територію України. Воєнні дії призвели до зупинки багатьох промислових підприємств, скорочення обсягів виробництва, руйнування екологічно шкідливих об'єктів, а отже – до зменшення бази оподаткування. Зниження податкового навантаження на бізнес у кризових умовах, зокрема шляхом податкових канікул або відстрочок, також стало причиною падіння надходжень. У 2023 році спостерігалось незначне зростання екологічного податку – на 1,41%, що можна розглядати як стабілізацію після шоку 2022 року. Збільшення надходжень до 4966 млн грн відбулося завдяки частковому відновленню економічної активності на деокупованих територіях, запуску окремих підприємств і зростанню споживання енергоресурсів. Проте ці зміни не були достатніми для досягнення довоєнного рівня надходжень. У 2024 році тенденція до зростання збереглася (+8,46%), що свідчить про поступове відновлення виробничої бази, зокрема в енергетичному, аграрному та будівельному секторах, які є основними платниками екологічного податку.

Аналіз структури розподілу надходжень між державним та місцевими бюджетами також вказує на важливі зміни. У 2020 році до Державного бюджету надходило 61% від екологічного податку, а до місцевих – 39% [2]. Протягом наступних років частка Державного бюджету поступово зростала, досягнувши 74% у

2023 році, а у 2024 році цей показник становив 73%. Натомість частка місцевих бюджетів скоротилася до 27%. Ця тенденція свідчить про централізацію ресурсів на тлі війни, коли державі необхідно акумулювати кошти для національного оборонного і відновлювального фондів. Проте така політика знижує фінансову автономію громад, унеможливлюючи ефективне фінансування локальних природоохоронних заходів, що суперечить принципам децентралізації та екологічної відповідальності на місцях.

Важливим в межах дослідження є показник частки екологічного податку в доходах зведеного бюджету, адже він дозволяє оцінити не лише фіскальну роль зеленого оподаткування, а й ступінь його інтеграції у загальну бюджетну політику держави. У 2020-2021 роках цей показник становив 0,34% та 0,32% відповідно, що підтверджує стабільну, хоча й не надто велику, частку екологічних надходжень у бюджетній системі. Однак вже у 2022 році частка різко зменшилася до 0,16%, а у 2023-2024 роках – до рекордно низьких 0,11% [2]. Така динаміка стала наслідком одночасного впливу кількох взаємопов'язаних чинників. З одного боку, відбулося зменшення надходжень від екологічного податку через зупинку та скорочення діяльності значної кількості підприємств, зокрема у металургії, енергетиці, хімічній та переробній промисловості – галузях, які є основними платниками цього податку. З іншого боку, через війну суттєво зросли як доходи, так і видатки зведеного бюджету. Особливий акцент було зроблено на фінансування сектору безпеки й оборони, соціального захисту, підтримки внутрішньо переміщених осіб, медичної системи та відновлення критичної інфраструктури. У цьому контексті екологічні питання відійшли на другий план, що об'єктивно зменшило відносну вагу зеленого оподаткування. Такий розрив між потребами у фінансуванні оборонних та гуманітарних цілей і екологічними пріоритетами формує ризики довгострокової відкладеної шкоди для довкілля.

Загалом, зміни у системі зеленого оподаткування в Україні протягом 2020-2024 років були обумовлені низкою конкретних факторів: воєнними руйнуваннями промисловості, скороченням екологічно небезпечної діяльності, економічною нестабільністю, централізацією бюджетних надходжень і зміною політичних

пріоритетів на користь оборонного сектору. Разом з тим, попри стратегічну важливість зеленого оподаткування, чинна система в Україні має низку суттєвих проблем. Насамперед, наявний механізм стягнення екологічного податку є застарілим і не виконує своїх екологічних функцій, адже не стимулює перехід до безвуглецевої економіки та не відповідає сучасним стандартам ЄС [4, с. 60]. Проблемою також є неефективний контроль за сплатою податку й дотриманням екологічних норм, що знижує рівень відповідальності забруднювачів. Підприємства не мають достатніх фінансових стимулів для впровадження «зелених» інновацій, а розподіл доходів від екологічного податку нерідко є непрозорим і не забезпечує адресного фінансування природоохоронних заходів.

Незважаючи на ці виклики, зелене оподаткування має значний потенціал для посилення екологічної відповідальності та сталого відновлення. У післявоєнний період держава може застосовувати підвищені ставки для найбільш шкідливих галузей і, водночас, запроваджувати податкові пільги для підприємств, які переходять на екологічно чисті технології. Важливим напрямом також є підтримка регіональних ініціатив, зокрема у сфері зеленого туризму, відновлюваної енергетики та екологічного підприємництва, які можуть стати основою для розвитку постраждалих територій [3, с. 25]. Доцільним є реформування податкової системи за зразком європейських країн, з акцентом на прозорість розподілу екологічних платежів, підзвітність органів влади та ефективний моніторинг впливу на довкілля. Успішна реалізація цих змін дозволить перетворити зелене оподаткування з фіскального інструменту на ключовий механізм сталого відновлення держави.

Таким чином, зелене оподаткування має стати невід'ємною складовою системи післявоєнного відновлення України. Воно здатне забезпечити не лише наповнення бюджету, а й створити потужний економічний і соціальний стимул до переходу на екологічно безпечну модель розвитку. Для цього необхідно модернізувати чинну систему, інтегрувати європейські підходи та забезпечити прозоре й ефективне використання надходжень. В умовах відбудови країни на нових засадах зелене оподаткування

може відіграти роль ключового каталізатора сталого та відповідального майбутнього.

Література:

1. Даців О. І., Пелешук В. П., Кантор І. С., Степась М. В., Грицик А. Я. Екологічне оподаткування як інструмент стимулювання сталого розвитку. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. № 41. С. 401-409.
2. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення 09.05.2025).
3. Іванченко В. А., Мединська Н. В., Бардась В. М. Екологічне оподаткування в Україні: сутність, тенденції, проблеми. *Агросвіт*. 2024. № 12. С. 23-28
4. Самарічева Т., Самарічев Д., Прокопов В. «Зелене» оподаткування підприємств як ключовий фінансовий інструмент екоінновацій в Україні. *Фінансово-кредитні системи: перспективи розвитку*. 2024. № 4. С. 53-66.